

„Þeir leika saman og eru glaðir, það er bara svo gott“: Félagsleg tengsl og vinátta leikskólabarna af erlendum uppruna

Eyrún María Rúnarsdóttir og Svava Rán Valgeirsdóttir

► Abstract ► Um höfundana ► About the authors ► Heimildir

Niðurstöður rannsókna benda til þess að vina- og félagatengsl grunnskólabarna og unglunga af erlendum uppruna séu brothættari en tengsl sem íslenskir félagar þeirra njóta. Á leikskólastiginu skortir sambærilegar rannsóknir en þar er viðurkennt að samskipti barna og frjáls leikur sé einn þýðingarmesti þáttur námsins. Markmið eigindlegar rannsóknar sem hér er kynnt er að skyggast í samskipti, leik og vinatengsl leikskólabarna af erlendum uppruna. Rannsóknin var gerð í leikskóla í sjávarbyggð. Alls tóku 21 barn af einni leikskóladeild þátt í rannsókninni en lykilþátttakendur voru fjögur 5–6 ára gömul börn, tvær stúlkur og tveir drengir. Tvö þeirra áttu tælenska foreldra og tvö áttu pólska foreldra. Gögnum var safnað með hópviðtölum, paraviðtölum og einstaklingsviðtölum, myndbandsupptökum og vettvangsathugunum. Að auki teiknuðu börnin myndir af vinum sínum og tóku ljósmyndir í leikskólastarfinu. Félagsleg staða barnanna fjögurra reyndist viðkvæm en þó nutu þau flest gagnkvæmrar vinátta. Takmörkuð færni í íslensku og fá tækifæri til samskipta utan leikskóla höfðu hamlandi áhrif á félagsleg tengsl þeirra innan barnahópsins og fram komu dæmi um höfnun og útilokun. Niðurstöður benda til að stuðningur leikskólakennara í samskiptum þeirra við önnur börn hefði getað tryggt betur virka þátttöku þeirra í skólastarfinu. Í þessu skyni er mikilvægt að þekkja aðferðir barnanna til að komast inn í leik og stofna til kynna. Skerpa mætti jafnframt hlutverk skólans og kennara við að styðja og leiðbeina foreldrum barna af erlendum uppruna og hvetja þannig til aukinna tengsla við önnur börn í leikskólanum. Markmiðum skóla án aðgreiningar verður aðeins náð ef öll börn hafa jafnan aðgang að lærdómsferli leikskólans.

Efnisorð: Börn af erlendum uppruna, skóli án aðgreiningar, vinátta, leikskóli, félagsleg tengsl, skóli án aðgreiningar

Inngangur

Samskipti og frjáls leikur gegnir lykilhlutverki í námi leikskólabarna enda er í *Aðalnámskrá leikskóla* (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011) lögð áhersla á að í leikskóla skuli efla færni barna í samskiptum, stuðla að félagslegum tengslum og þróun samkenndar, tillitssemi og vinátta. Þá er lögð áhersla á virðingu fyrir margbreytileika mannlífs og að þörfum allra barna sé mætt án tillits til bakgrunns, getu eða aðstæðna. Unnið skal í anda hugmyndafræði um skóla án aðgreiningar.

„Peir leika saman og eru gláðir, það er bara svo gott“: Félagsleg tengsl og vinátta leikskólabarna af erlendum uppruna

Samkvæmt Hagstofu Íslands (2018) eru um 12% leikskólabarna með erlent móðurmál og er pólska móðurmál 41% þeirra. Áherslur námskrár um skóla án aðgreiningar, virðingu fyrir margbreytileika og að stuðlað sé að félagslegum tengslum barna eru afar þýðingarmiklar í þessu ljósi.

Íslenskar rannsóknir hafa leitt í ljós að börn og unglingar af erlendum uppruna á grunnskólaaldri standa höllum fæti félagslega. Þau upplifa síður stuðning frá bekkjarfélögum en íslenskir félagar þeirra (Eyrún María Rúnarsdóttir og Rúnar Vilhjálmsson, 2015), eiga færri vini, er strítt, þau skilin út undan (Hrefna Guðmundsdóttir og Hanna Ragnarsdóttir, 2013) og meiri líkur eru á að þau verði fyrir einelti (Þóroddur Bjarnason, 2006). Sambærilegar rannsóknir hafa ekki verið gerðar á leikskólastigi en vísbendingar eru um að lakari staða í tungumáli og árekstrar í heimamenningu og skólamenningu torveldi leikskólabörnum af erlendum uppruna aðgang að námsferli sem á sér stað í leikskóla í gegnum frjálsan leik, félagsleg samskipti og vináttu (Brooker, 2002; Hanna Ragnarsdóttir, 2002). Brýnt er að skoða betur hvernig leikskólabörnum af erlendum uppruna gengur að fóta sig í samskiptum í hópi jafnaldra en aukinn skilningur er forsenda þess að hægt sé að grípa betur inn í og styðja börnin þar sem stuðningur kemur sér best.

Í greininni er fjallað um eigindlega rannsókn á félagslegum tengslum og vináttu leikskólabarna af erlendum uppruna á aldrinum 5-6 ára. Sjónum er beint að samskiptum þeirra við öll önnur börn á leikskólanum óháð uppruna. Byggt er á meistaraverkefni annars höfundar, Svövu Ránar Valgeirsdóttur. Rætt var við börnin og fylgst með leik þeirra. Með því fengu börnin tækifæri til að koma sjónarmiðum sínum á framfæri.

Niðurstöður fyrri rannsókna sem benda til brothættar stöðu barna og unglunga af erlendum uppruna þegar kemur að félagslegum tengslum, gefa tilefni til að spyrja nánar hver staðan sé í leikskólanum. Markmið rannsóknarinnar sem hér er kynnt var að skoða félagsleg tengsl, vináttu, samskipti og leik 5-6 ára leikskólabarna af erlendum uppruna í þeim tilgangi að benda á hvernig styðja megi þau betur og bæta stöðu þeirra í jafningjahópnum.

Fræðilegur bakgrunnur

Vinátta, leikur og félagsleg tengsl leikskólabarna

Á aldrinum 4-6 ára eru vinasambönd orðin mikilvægur og stöðugur þáttur í lífi margra barna. Börn hafa þá væntingar um gagnkvæma vináttu sem eykst samhliða hækkandi aldri (Bagwell og Schmidt, 2011). Um fjögurra ára aldur geta börn sagt til um hverjir eru vinir þeirra og hverjir ekki (Boivin, 2005). Í rannsókn í sænskum leikskólum kom í ljós að um 75% bjuggu við gagnkvæm vinatengsl, 11% völdu sjálf vin en voru ekki valin til baka og 5% barna töldu sig ekki eiga vin í leikskólanum. Var þetta nokkuð jafnt á milli drengja og stúlkna (Fanny Jónsdóttir, 2007).

Vinátta barna á leikskólaaldri skiptir máli enda tengist vinátta og samskipti við önnur börn þroska og námi. Sebanc (2003) bendir á að barn öðlist betri þekkingu um sig og aðra og um heiminn í heild sinni í gegnum samskipti við önnur börn. Barnið styrkir sig tilfinningalega og vitsmunalega í gegnum samvinnu og samvirkni. Að eiga vin við upphaf grunnskólagöngu tengist jákvæðari aðlögun að skólalastarfinu (Ladd, Birch og Buhs, 1999) og vinatengslin fyrirbyggja einmanaleika (Dunn, 2004).

Í gagnvirkum samskiptum jafningja þróast vináttumening sem einnig er nefnd jafningjamening. Hún þróast í samskiptum og felst í stöðugum venjum, gildum og álitum sem mótask meðal jafningja. Þættir eins og kyn, kynþáttur og félagsleg staða geta haft áhrif á jafningjameningu í gegnum það hvernig börn túlka og tjá þekkingu sína og skilning á síðum og venjum í umhverfinu (Corsaro, 2011). Í samskiptum barna fer fram tiltekin félagsmótun en þar gegnir þykjustu- og hlutverkaleikur mikilvægu hlutverki. Barnið æfir og mátar sig við hlutverk sem hafa tilfinningalegt gildi og merkingu í samskiptum við önnur börn (Manning-Morten og Thorp, 2003). Kennarar þurfa því að gera sér grein fyrir mikilvægi leiks í félagsmótun barna og því að leikurinn er jafnframt

undirstaða vinatengsla þeirra.

Um leið og börn ákveða að leika saman þýðir það að þau eru vinir á meðan leikurinn er í gangi (Corsaro, 2003). Rannsóknir Corsaro hafa sýnt að börn veigra sér við að spyrja beint hvort þau megi vera með í leik því að þá er möguleiki að fá höfnun. Börn nota frekar leiðir til að komast inn í leik, svo sem óyrta inngöngu (e. nonverbal entry) en þá fylgist barn með leik annarra barna og gefur í skyn að það vilji vera með í von um að vera boðið í leikinn. Önnur leið barns er að hringsóla (e. encirclement) í kringum leikinn eða að byrja hljóðlega að leika í svipuðum leik samhlíða. Þriðja leiðin er að barnið velur féлага, býður fram hluti eða vísar í tengsl sín á milli (e. verbal reference) og staðfestir þátttöku með fullyrðingum líkt og „við erum vinir, er það ekki?“ Með þessu móti er líklegt að hinum börnunum finnist sér ekki vera ógnað enda fer nýja barnið inn í þær leikreglur sem eru fyrir hendi og á auðveldara með að komast inn í leik.

Stundum velja börn sér einveru, eru sjálfum sér nóg og una sér vel án þess að vera í samskiptum við önnur börn. Í öðrum tilfellum er barnið hafnað eða það hunsað af öðrum börnum. Að vera hafnað felur í sér að barnið fær ekki hlutdeild í hópnum og er haldið markvisst utan hans en ef það er hunsað er það látið afskiptalaust. Í sumum tilfellum er hægt að tengja höfnun barns við hegðun þess, svo sem ef það sýnir árásargirni, stjórnssemi eða er truflandi í leik (Dunn, 2004).

Vina- og félagatengsl barna af erlendum uppruna

Erlendar rannsóknir sýna að barn velur sér frekar náinn vin af sama þjóðerni og það sjálft er og að með hækkandi aldri eykst þessi tilhneiging (Graham, Taylor og Ho, 2009). Vinatengsl milli barna af sama uppruna tengist betri líðan (McGill, Way og Hughes, 2012) og skapar tækifæri til stuðnings og aðstoðar (Suárez-Orozco, Suárez-Orozco og Todorova, 2009). Á hinn bóginn kemur fram að vinátta barna og unglunga þvert á þjóðerni getur unnið gegn fordómum gagnvart öðrum þjóðernishópum (Pettigrew og Tropp, 2008). Álykta má að fyrir barn af erlendum uppruna sé best að eiga vinátta sambönd af báðum gerðum, það er innan eigin hóps og við börn af ólíkum uppruna. Ásamt fjölmenningslegum kennsluháttum sem felast til dæmis í fjölbreyttum námsaðferðum (Banks, 2010), stuðla tengsl bæði innan hóps og milli hópa að því að barninu finnist það tilheyrja hópnum og upplifir sig síður einmana (Graham, Munniksma og Juvonen, 2014).

Ekki hafa verið gerðar rannsóknir hér á landi á vinatengslum leikskólabarna af erlendum uppruna. Rannsóknir meðal eldri barna og unglunga benda þó til að á brattann sé að sækja. Nína V. Magnúsdóttir (2010) komst að því að það reyndist unglingum af erlendum uppruna torsótt að eignast íslenska vini þó það þætti eftirsóknarvert. Menningarmunur virtist skýra þennan vanda og var það áhugavert að aukin kunnátta í íslensku ein og sér dugði þeim ekki til þess að eignast íslenska vini. Hrefna Guðmundsdóttir og Hanna Ragnarsdóttir (2013) greindu vinatengsl barna í 5.-7. bekk út frá móðurmáli sem var talað heima. Fram kom að 13,5% barna þar sem eingöngu annað mál en íslenska var töluð, áttu enga eða fáa vini en þetta átti við um 6,9% barna þar sem íslenska var töluð heima. Að sama skapi var sjaldgæfara að börn af erlendum uppruna hittu vini eða vinkonur eftir skólann eða um helgar. Algengara var að fyrrnefndi hópurinn upplifði stríðni og að vera skilinn út undan. Aðrar rannsóknir benda til þess að líkur á því að verða fyrir einelti aukist eftir því sem litarháttur og menningarheimur er ólíkari íslenskri menningu (Þóroddur Bjarnason, 2006). Í samanburði við íslenska jafnaldra fannst minni lífsánægja og meiri vanlíðan hjá ungmennum af pólskum og asískum uppruna í 6., 8. og 10. bekk en félagslegur stuðningur, efnahagsstaða og fjölskyldugerð tengdist líðan (Eyrún María Rúnarsdóttir og Rúnar Vilhjálmsson, 2015).

Rannsóknir meðal barna af erlendum uppruna á grunnskólaaldri gefa til kynna að þau séu líklegri til að verða fyrir þola höfnun og jafnvel einelti. Þau búa ekki heldur við vernd frá vinum að sama skapi og íslensk börn. Ástæða er til að ætla að sambærileg mynstur sé að finna meðal yngri barna og er mikilvægt að fá úr því skorið.

Leikskólastarf, skólamenning og heimamenning

Aðalnámskrá leikskóla (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011) er ígildi reglugerðar og þar segir að leikskólinn eigi að vera samfélag þar sem einstaklingur nýtur virðingar. Starf leikskólans á að byggja á jafnrétti, virðingu fyrir margbreytileika mannlífsins og öðrum menningarheimum. Jafnframt á leikskólinn að hafa að leiðarljósi að réttur allra barna sem þar dvelja sé virtur óháð bakgrunni þeirra, aðstæðum eða getu. Leitast skal við að koma til móts við þarfir allra. Það er því margt í aðalnámskránni sem hefur beina tilvísun til barna af erlendum uppruna. Þar kemur einnig fram að efla þurfi færni barna í samskiptum, styrkja sjálfsmynd þeirra og stuðla að félagslegum tengslum, þróun samkenndar, tillitssemi og vináttu.

Fram kemur í *Aðalnámskrá leikskóla* (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011) að allir skólar eigi að vinna með hugmyndafræði skóla án aðgreiningar. Í stuttu máli þýðir það að skipulagð skólastarf aðgreinir ekki nemendur í sérstaka skóla, deildir eða bekkir eftir fötlun, uppruna eða námsgetu, heldur leitast við að gefa öllum nemendum sama rétt til náms og stuðla að fullri og virkri þátttöku þeirra í skólasamfélaginu (Berglind Rós Magnúsdóttir, 2016). Því tengt er hugtakið fjölmennningarlegir kennsluhættir. Banks (2010) skilgreinir fjölmennningarlega kennsluhætti á þann hátt að þar sé byggt á ólíkum námsleiðum og aðferðum sem komi til móts við fjölbreyttan nemendahóp. Leiðarljós sé að allir nemendur hafi sömu tækifæri til menntunar óháð kyni, félagslegri stöðu, uppruna eða menningu. Hann bendir á að varast beri að byggja fjölmennningarlega kennsluhætti á sérstöðu og staðalímyndum en í rannsóknum sínum hefur hann komist að því að slíkir kennsluhættir geti ýtt undir fordóma og staðlaðar hugmyndir hjá börnum. Þá er hlutverk sérkennara og leikskólakennara ekki að greina námsörðugleika barna og takmarkanir heldur að útfæra og laga námskrá og kennslu að þörfum allra nemenda (Ferguson o.fl., 2012).

Íslenskar rannsóknir benda til að ekki takist alltaf að vinna samkvæmt ofangreindri stefnu. Í langtímarannsókn Hönnu Ragnarsdóttur (2010) í íslenskum leikskólum kom fram að skipulagð og þekkingu skorti til að hægt væri mæta þörfum barna og hinum fjölmennningarlega veruleika nægilega vel. Upplýsingagjöf til foreldra af erlendum uppruna var af skornum skammti og því skorti á gagnkvæman skilning á milli foreldra og starfsfólks skóla. Þá benda niðurstöður Láru Jónu Þorsteinsdóttur (2008) til þess að foreldrar grunnskólabarna af erlendum uppruna séu utangátta í foreldrasamstarfi skóla og rannsókn Þóru Bjarkar Ágústsdóttur (2008) sýndi lítinn samgang milli foreldra af erlendum uppruna og íslenskra foreldra.

Staða barna af erlendum uppruna við upphaf grunnskólagöngu er almennt verri en staða jafnaldra þeirra, þar sem þau skortir íslenskukunnáttu til að eiga samskipti við jafnaldra sína og tileinka sér námsefnið (Hanna Ragnarsdóttir, 2004). Í rannsókn Brooker (2002) á gengi 16 fjögurra ára barna í breskum skóla kom fram að börn sem komu frá ríkjandi menningu þar sem heimamenning og skólamenning var áþekkt höfðu forskot á önnur börn. Þau áttu auðveldara með að nálgast skólaverkefni og gátu nýtt úrræði og áhöld sem þurfti til þess að leysa verkefni. Eftir því sem munur var meiri á heimamenningu og skólamenningu reyndist þeim erfiðara að skipta á milli þessara tveggja menningarheima. Ríkur skilningur á þýðingu ólíkrar menningar á heimili og í skóla er því einn lykilþátta þess að ungum börnum af erlendum uppruna farnist vel, en annar lykilþáttur er tungumálið.

Börn af erlendum uppruna sem hafa ekki náð aldursamsvarandi valdi á íslenskri tungu eru að vissu leyti í sambærilegri stöðu og börn sem ekki eru farin að tjá sig í töluðu máli. Hrönn Pálmadóttir og Jóhanna Einarsdóttir (2012) komust að því að síðarnefndi hópurinn hafði færri tækifæri en þau börn sem eldri voru til þess að hafa áhrif í leikskólasamfélaginu. Gera má ráð fyrir að þetta eigi einnig við um hluta barna af erlendum uppruna. Hætta er á að þau eigi erfitt með að fóta sig í frjálsa leiknum og lendi í árekstrum sem þau kunna ekki að leysa úr. Í þessu samhengi er áhugavert að skoða viðhorf leikskólakennara til íhlutunar í frjálsum leik barna og í hópastarfi en Hrönn Pálmadóttir (2004) gerði það í rannsókn sinni. Þar kom fram að íhlutun í frjálsum leik barna ætti að vera sem minnst og leikurinn alfarið á forsendum barna.

Ríkar skyldur eru lagðar á herðar leikskólakennara að finna leiðir til að virkja börn af erlendum uppruna í leikskólasamfélaginu. *Aðalnámskrá leikskóla* (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011) kveður skýrt á um að skólum á öllum skólastigum beri að vinna með jafnrétti og lýðræði að leiðarljósi. Mikilvægt er að styðja boðskipti og samskiptahæfni barna af erlendum uppruna enda er það undirstaða þess að mynda félagsleg tengsl og vináttu. Á það ekki síður við í frjálsa leiknum en í skipulögðum kennslutímum.

Rannsóknin sem hér er kynnt hafði þann tilgang að auka skilning á félagslegum tengslum, vináttu og samskiptum leikskólabarna af erlendum uppruna í því skyni að draga fram hvers konar hindrunum þau geta mætt og hvernig bæta megi stöðu þeirra í jafningjahópnum. Markmiðið var að varpa ljósi á félagsleg tengsl barnanna með eftirfarandi rannsóknarspurningar að leiðarljósi: Hvernig upplifa börn af erlendum uppruna félagsleg tengsl sín og vináttu við jafnaldra? Hvernig birtast tengsl barnanna við önnur börn? Hvað hvetur til jákvæðra tengsla og samskipta barna af erlendum uppruna við jafnaldra og hvað stendur helst í vegi fyrir slíkum tengslum? Vonast er til að aukinn skilningur á félagslegum tengslum barnanna verði til þess að hægt sé að grípa betur inn í og styðja börnin þar sem stuðningur kemur sér best.

Aðferð

Eigindlegri rannsóknaraðferð var beitt í rannsókninni. Aðferðin býður upp á fjölbreyttar leiðir til að skoða upplifanir og reynslu barna og að kanna samspil ólíkra þátta (Jóhanna Einarsdóttir, 2007). Gögnum var safnað með hópviðtölum, einstaklingsviðtölum, myndbandsupptökum, teikningum og ljósmyndum barna ásamt að þau voru beðin um að svara tengslakönnun og útbúa vináttuvef. Markmið með eigindlegri rannsókn sem þessari er ekki að alhæfa og yfirfæra niðurstöður yfir á öll börn af erlendum uppruna á leikskólaaldri heldur ber að líta svo á að rannsóknin veiti innsýn í stöðu þessara barna á Íslandi.

Þátttakendur

Úrtakið er tilgangsurttak en í því felst að rannsakandinn velur úrtak með þarfir og markmið rannsóknarinnar í huga. Valdir eru einstaklingar sem hafa mikla þekkingu og reynslu af því efni sem rannsaka á og geta þar með gefið þær upplýsingar sem leitað er eftir í rannsókninni (Flick, 2006). Rannsóknin fór fram í fjögurra deilda leikskóla sem staðsettur er í kaupþúni á landsbyggðinni. Á deildinni voru 21 barn, 11 strákar og 10 stelpur fædd 2009–2011 sem tóku þátt í rannsókninni að einhverju leyti. Alls voru sex börn af erlendum uppruna á deildinni en lykिलþátttakendur voru fjórir, tvær stelpur og tveir strákar. Hefur nöfnum allra barnanna á deildinni verið breytt.

Lykिलbörnin fjögur voru fædd árið 2009 og voru öll á aldrinum 5–6 ára, á síðasta ári í leikskólanum, þegar rannsóknin fór fram. Foreldrar tveggja barna voru frá Póllandi og hinna tveggja frá Tælandi. Móðurmál foreldranna var talað á heimili barnanna og voru börnin tvítyngd. Börnunum fjórum voru gefin gervinöfnin Daniel, Stefan, Alexandra og Sara. Daniel og Alexandra koma frá Póllandi en Daniel fæddist þar og flutti til Íslands með móður sinni vorið 2013. Alexandra er fædd á Íslandi en fluttist nokkurra mánaða gömul til Póllands þar sem hún bjó til ársins 2012. Þá flutti hún til Íslands aftur og hóf leikskólagöngu á Íslandi. Sara og Stefan eru fædd á Íslandi. Stefan bjó um skeið í Tælandi en byrjaði í íslenskum leikskóla 2012. Sara byrjaði í leikskólanum 2011.

Rannsóknin fór fram á annarri deildinni af tveimur þar sem elstu börnin dvelja. Deildinni er skipt upp í tvær einingar sem samanstanda af heimastofu og tveimur minni leikherbergjum. Börnin borða hvert í sinni heimastofu og eru hluta af degi aðskilin, meðal annars í hópastarfi, á matartímum og í hvíld. Þau hittast þó oft yfir daginn, til dæmis í samverustund og útiveru. Kennarar á deildinni eru fimm í mismunandi starfshlutföllum og þar af einn starfsmaður sem sér um stuðning við eitt barn. Leikskólastjóri og kennarar á deildinni voru jákvæðir gagnvart rannsókninni, andrúmsloftið var jákvætt og rannsakandanum var vel tekið.

Framkvæmd

Upplýst samþykki var aflað frá þátttakendum, foreldrum, starfsfólki leikskólans og yfirmanni skólamála í sveitarfélaginu. Rannsóknin var kynnt efnislega í bréfi til leikskólastjóra og kennara og á fundi með starfsfólki. Skriflegt samþykki fyrir rannsókninni var fengið frá leikskólastjóra og yfirmanni skólamála í sveitarfélaginu. Rannsóknin var kynnt fyrir öllum foreldrum á deildinni með bréfi í tölvupósti og gáfu allir skriflegt samþykki fyrir þátttöku.

Rannsóknin var sérstaklega kynnt fyrir foreldrum lykilbarnanna fjögurra í einstaklingssamtali með rannsakanda. Þar voru markmið rannsókna og framkvæmd útskýrð. Íslenskukunnátta foreldranna var misjöfn og því var túlkur með í þessum viðtölum. Foreldrar barnanna tóku beiðninni vel og voru allir tilbúnir til að gefa skriflegt leyfi sitt fyrir þátttöku barna þeirra í rannsókninni. Rannsóknin var tilkynnt til Persónuverndar.

Samþykki lykilþátttakenda var aflað eftir tvo fundi með þeim. Á fyrsta fundi kynntist rannsakandi börnunum til að byggja upp traust. Spjallað var um veru rannsakandans á staðnum, rannsóknina og hlustað eftir sjónarmiðum barnanna. Á öðrum fundi voru markmið rannsókna rifjuð upp og þess gætt að börnin skildu að þau þyrftu ekki að taka þátt ef þau vildu það ekki. Óskað var eftir skriflegu samþykki frá börnunum með blaði með broskalli og fýlukalli. Börnin fengu fyrirmæli um að lita broskallinn ef þau vildu taka þátt en fýlukallinn ef þau vildu ekki taka þátt og loks að skrifa stafinn sinn á blaðið. Öll börnin lituðu broskallinn og settu stafinn sinn á blaðið. Munnlegt samþykki var fengið hjá hverju og einu barni (hvort sem um var að ræða lykilþátttakendur eða önnur börn) í hvert sinn þegar myndbandsupptaka var gerð af frjálsum leik barnanna.

Gagnasöfnun

Gagnasöfnun fór fram í maí 2015. Tekin voru hópviðtöl í tvígang við lykilþátttakendurna fjóra og tvö paraviðtöl; eitt við drengina saman og annað við stúlkurnar saman. Eitt einstaklingsviðtal var tekið við hvert barn eða alls fjögur einstaklingsviðtöl. Viðtöl voru hálfopin og var spurningarammi hafður til hliðsjónar. Í seinna hópviðtali teiknuðu börnin sig og besta vin sinn og var spjallað um myndirnar. Fyrir einstaklingsviðtölin höfðu börnin myndavélar í einn dag í leikskólanum og tóku myndir af vinum sínum og því sem þeim fannst áhugavert í leikskólaumhverfinu. Í einstaklingsviðtölum stjórnðu myndirnar umræðuefninu og þannig stýrði hvert barn yfirferð í sínu viðtali. Lengd viðtala var um 30–40 mínútur. Viðtölin voru hljóðrituð og einnig tekin upp á myndband. Að lokum var hvert viðtal afritað orð fyrir orð.

Alls voru gerðar 11 myndbandsupptökur og samhliða ritaði rannsakandi vettvangsnótur á staðnum. Lengd myndbandsupptaka var að jafnaði um 10 mínútur. Myndbandsupptökur voru teknar í frjálsum leik og við daglegar athafnir af aðstæðum þar sem lykilbörn í rannsókninni voru þátttakendur ásamt öðrum börnum. Þegar heim var komið voru upptökurnar skoðaðar og afritaðar orð frá orði.

Tengslakönnun var lögð fyrir öll börnin á deildinni og vináttuvefskönnun fyrir lykilþátttakendurna fjóra. Í tengslakönnun var myndum af öllum börnunum á deildinni raðað á borð og hvert barn valdi mynd af besta vini sínum í leikskólanum. Könnunin gerði kleift að kortleggja hvort um gagnkvæm vinatengsl var að ræða og hvernig staða barna af erlendum uppruna var í hópnum. Daniel, Sara, Stefan og Alexandra bjuggu til vináttuvef með því að setja mynd af sjálfu sér í miðjuna og átta síðan að raða eins mörgum vinum og þau vildu í kringum sig.

Rannsakandi hélt rannsóknardagbók á meðan gagnasöfnun stóð yfir þar sem skráðar voru hugleiðingar af vettvangi. Í dagbókinni er hægt að sjá ferli rannsóknarinnar, riss, nótur og það sem vakti áhuga við lestur eða gagnaöflun.

Gagnagreining

Í greiningarferlinu var leitað eftir þemum, lykilordum, endurtekningum, andstæðum og samstæðum í gögnunum með opinni lyklu. Þá voru kóðarnir flokkaðir saman og þannig mynduðust þemu. Bogdan og Biklen (2007) benda á að þessi leið auki dýpt rannsóknargagnanna og hjálpi við að draga fram þemu úr þeim. Við lyklu komu fram meginþemun samskipti, vinátta, að eignast vini, hamlandi þættir og útilokun. Gögnin voru síðan lesin yfir aftur og aftur, lyklud að nýju og í lokin notast við öxullyklun til að leita eftir tengslum milli atriða og setja þau í samhengi. Öxullyklun byggist á að skoða kóðana á kerfisbundinn hátt með því að koma auga á tengingar á milli kóða og þema. Tilgangurinn er að finna samhengi, orsakir og afleiðingar (Bogdan og Biklen, 2007).

Að lokum voru dregin fram þrjú þemu sem fjallað verður um en þau eru vinátta og félagsleg tengsl, áhugamál, leikur og samskipti og að lokum tungumál, heimamenning og skólamenning. Í beinum tilvitnunum stendur R fyrir rannsakanda.

Niðurstöður

Vinátta og félagsleg tengsl

Í samtölum við Alexöndru, Söru, Stefan og Daniel voru þau öll sammála því að vinir leika sér saman og að það geri þá að vinum. Þau sögðu að vinir gerðu bara allt saman, nefndu að þeir lékju sér saman inni og úti og allt frá því að vera saman í Ipad eða leika saman í sandkassanum. Börnin höfðu mótaðar skoðanir á því hverjir væru vinir í leikskólanum og hverjir ekki og nokkrum sinnum kom fram í samtali að ákveðin börn voru ekki vinir þeirra. Börnin sögðu að þegar maður vildi eignast vin þá spyrði maður krakkana hvort þeir vildu verða vinir sínir. Alexandra vildi eiga marga vini og sagðist oft spyrja: „Ég líka búin að spyrja, ég alltaf búin að spyrja ... þá segir maður nei eða já.“ Hún þekkti það að fá stundum neitun en stundum jákvætt svar.

Birtingarmynd vináttu var með ýmsu móti hjá börnunum. Meðal ljósmynda sem Daniel tók var ein mynd af tveimur drengjum að faðmast. Hann útskýrði myndina:

R: Af hverju eru þeir að knúsast?

D: Þeir eru vinir.

R: En af hverju eru þeir vinir?

D: Þeir leika saman og eru glaðir, það er bara svo gott.

Vináttan var því uppspretta gleði, ánægju og vellíðunar og var áberandi víðar að gleði og vinátta tengdust í huga barnanna. Þegar Stefan sagði frá myndunum sem hann tók á myndavélina hló hann innilega að mynd af vini sínum. Hann sagði: „Hann er að gera eitthvað bull.“ Þegar hann var spurður áfram um myndina var hann á því að vinir gerðu stundum eitthvað bull sem er fyndið.

Börnin voru sammála því að eitt af því sem vinir gera er að hjálpa ef einhverjum líður illa eða hefur meitt sig. Í því fólst að börnin sýndu öðrum börnum samkennd og umhyggju. Alexandra kom með dæmi: „Ég búin hjálpa Veru gráta, Martin var meiddi ... ég hjálpa Veru.“ Stefani var einnig umhugað um hin börnin, sérstaklega var það áberandi gagnvart Söru. Þetta kemur skýrt fram í einu myndbandinu þar sem Stefan, Daniel og Sara eru að leika með holukubba. Daniel kastar einum kubbi frá sér þannig að hann lendir nálægt Söru:

„Peir leika saman og eru glaðir, það er bara svo gott“: Félagsleg tengsl og vinátta leikskólabarna af erlendum uppruna

St: Neiiii. (Hrópar upp og horfir á Söru en kubburinn lendir nálægt henni).

St: Sjáðu Daniel. (Horfir á Söru og Daniel til skiptis og er brugðið).

St: Fór þetta á þig Sara? (Stefan færir sig til Söru og athugar hvort hún hafi meitt sig).

Stefan nefndi að vinir knúsuðu hvor annan þegar einhver meiddi sig og að ef maður gerði eitthvað á hlut vinar síns þá segði maður fyrirgefðu og faðmaði viðkomandi. Það kom einnig fram í samtali við Stefan að vinir ættu stundum leyndarmál saman sem aðrir vissu ekki af.

Öll fjögur börnin áttu vini í leikskólanum en þegar teknar eru saman niðurstöður úr tengslakönnun og vináttuvef kemur fram að þau höfðu mismunandi stöðu í barnahópnum:

- Stefan var valinn fimm sinnum í tengslakönnun en aðeins eitt annað barn var valið svo oft. Hann bjó við gagnkvæm vinatengsl og valdi marga vini í vináttuvef sinn. Þetta bendir til sterkrar stöðu og að hann hafi upplifað sig sem virkan þátttakanda í barnahópnum.
- Daniel var einn af sex börnum sem var valinn tvisvar, hann var þó aldrei valinn sem fyrsti kostur og aldrei var um gagnkvæm tengsl að ræða. Hann valdi marga vini í vináttuvef sinn en það bendir til þess að hann upplifði sig ekki einangraðan og hafði væntingar um að vera virkur þátttakandi í hópnum.
- Alexandra var valin einu sinni eins og fimm önnur börn. Hún var valin sem fyrsti kostur og þar má sjá gagnkvæm vinatengsl. Ætla má að hún hafi átt traustan besta vin í leikskólanum en hún var valin af stúlku sem er af sama þjóðerni og hún sjálf. Hún valdi marga vini í vináttuvef sinn sem bendir til að hún hafi upplifað sig virkan þátttakanda eða að hún vilji vera virkur þátttakandi í hópnum.
- Sara var einnig valin einu sinni. Hún var valin sem fyrsti kostur og bjó við gagnkvæm tengsl sem bendir til þess að hún hafi átt traustan vin í leikskólanum. Hún valdi einungis einn vin í vináttuvef sinn sem má túlka þannig að hún upplifi sig ekki sem hluta af hópnum og/eða hafi ekki löngun til þess að tilheyra honum.

Alexandra var sú eina sem valdi eingöngu vini af sama þjóðerni en þjóðernið virtist ekki hafa áhrif á val hinna þriggja. Hún er einnig sú eina sem valdi barn af öðru kyni. Öll börnin bjuggu annaðhvort við gagnkvæm tengsl eða völdu marga vini í vef sinn. Þau sýndu skilning á þýðingu og mikilvægi vina og vildu eiga vini. Fleira skiptir þó máli þegar kemur að stöðu í barnahópi og því beinist athyglin næst að áhugamálum, leik og samskiptum barna í leikskólanum.

Áhugamál, leikur og samskipti

Alexandra talaði um að sér fyndist skemmtilegast að lita og að róla með Veru, vinkonu sinni. Söru fannst einnig skemmtilegt að róla og skemmtilegast í dekkjarólunni því að í henni gat hún rólað með Guðmundu, vinkonu sinni. Stefan var mikið fyrir að vera úti, fannst hópleikir sem byggjast á hreyfingu skemmtilegastir og nefndi stórfiskaleik og fótbolta. Einnig fannst honum skemmtilegt að hjóla og róla. Daniel talaði um að honum fyndist allt skemmtilegt í leikskólanum en síðan nefndi hann að hann elskaði byssó, líka zombie og Star Wars.

Börnin höfðu mismunandi færni við að komast inn í leik. Stefan var klár að lesa í leikinn, fylgjast með og setja sig inn í hann. Í myndböndum má sjá að hann notaði bæði yrt og óyrt boðskipti til þess. Einnig mátti sjá að létt lundarfar hans hjálpaði honum og hversu stutt var í grínið. Hann var áhugasamur um leikinn, hafði góða nærveru og samskipti við leikfélaga voru góð. Alexandra, Daniel og Stefan notuðu stundum þá aðferð að reyna að vera sniðug og fyndin til þess að komast inn í leikinn og fá athygli. Leikur allra barnanna einkenndist af ærslagangi nema leikur Söru sem valdi rólega leiki. Lítil munnleg samskipti einkenndu leik allra barnanna fjögurra.

Áberandi var að Sara fylgdist með leiknum en reyndi ekki að komast inn í hann. Hún var á hliðarlínunni og virtist samt hafa aðgang að leikjum ef hún óskaði sér þess. Í myndböndum af

Söru var hún talsvert til baka í samskiptum sínum við hin börnin og virtist ekki tala mikið við þau. Hún fylgdist þó vel með því sem var að gerast í kringum sig og veitti hinum börnunum athygli. Hún virtist eiga góð samskipti við hin börnin og lenti ekki í árekstrum við þau meðan á gagnasöfnun stóð. Sara og Guðmunda, besta vinkona Söru höfðu heimsótt hvor aðra eftir skóla. Guðmunda er íslensk og því var fróðlegt að fylgjast með samskiptum þeirra, þar sem íslenskukunnátta Söru var nokkuð takmörkuð. Þær völdu sér rólega borðleiki og töluðu saman í hálfum hljóðum.

Daniel sótti í að vera í hasarleikjum við krakkana og þeim fylgdi oft mikill hávaði og læti. Hann var nokkuð ör í samskiptum, virtist eiga erfitt með að setja sig inn í leikinn og fylgja leikreglum. Áhugi Daniels á þessari tegund af leikjum var gegnumgangandi í myndböndum og samtölum. Daniel lenti nokkuð oft í átökum við önnur börn og stundum meiddist einhver í leikjum sem hann tók þátt í.

Alexandra var áhugasöm um hvað önnur börn aðhöfðust. Hún sýndi leik stráka mikinn áhuga en virtist ekki hafa þá færni sem þurfti til þess að komast inn í leik þeirra og fékk sjaldnast aðgang að honum. Í eftirfarandi lýsingu á upptöku voru fimm börn í leik saman; Stefan, Þorgrímur, Hjörleifur, Alexandra og Arndís. Þau léku sér saman að holkubbum og voru ein inni í kubbaherberginu. Kennari kom við og við inn í herbergið til að fylgjast með leiknum:

Allir krakkarnir eru að leika með holkubbana og eru að byggja úr þeim nema Alexandra sem bara horfir á það sem börnin eru að gera. Hún sniglast í kringum þau og fylgist vel með því sem strákarnir eru að gera en veitir því ekki athygli sem Arndís er að gera. Alexandra reynir að komast inn í leikinn, sem strákarnir eru í, með því að leika hund fyrir framan þá. Þeir veita henni enga athygli og stuttu seinna hættir hún að leika hundinn.

Alexandra á í góðum samskiptum við vinkonu sína Veru. Gott flæði er í leik þeirra og þær eru jafningjar þar sem báðar koma með tillögur í leikinn. Hér teljum við skipta miklu máli að Alexandra hefur tök á því að tala sitt móðurmál í leiknum, samskiptin á milli stelpnanna eru óþvinguð og leikurinn rólegur og yfirvegaður. Hins vegar bar á skorti á einbeitingu hjá Alexöndru og um leið og eitthvað heyrðist í stofunni fyrir framan þá hætti hún að leika og fór að hlusta, ólíkt Veru sem hélt áfram í sínum leik.

Fram komu dæmi um hlutverk barna í leik þar sem hallaði á börnin sem voru af erlendum uppruna. Þá urðu þau fyrir höfnun og hunsun í leiknum, áttu erfitt með að koma skoðun sinni á framfæri og hvorki var hlustað á þau né tekið tillit til þess sem þau höfðu að segja. Einnig sáust merki um að þau einangruðu sig úr hópnum, áttu kannski einn vin eða leituðu eftir vináttu í fámennum hópi eftir þjóðerni. Lykilbörnin fjögur; Alexandra, Stefan, Sara og Daniel urðu þó ekki verst úti að þessu leyti og vakti athygli hversu erfið staða Martins, sem er af pólskum uppruna, var. Áberandi var hversu neikvæð lykilbörnin í rannsókninni voru gagnvart honum.

Dæmi voru um að leik væri stillt upp þannig að tveir væru á móti einu barni, góðu á móti vonða, og það var vel passað upp á að Daniel væri sá vonði. Þetta mátti glögg sjá í einu myndbandinu þar sem Daniel er í ofurhetjuleik með tveimur íslenskum strákum. Daniel verður fyrir útilokun í leiknum, en annar strákurinn reynir markvisst að stilla leiknum þannig upp að þeir tveir séu saman í liði á móti Daniel. Niðurstöður virðast þó benda til þess að börnin hafi ekki alltaf gert sér grein fyrir því að þeim væri hafnað eða þau hunsuð af jafningjum eða að leikurinn væri ekki á jafnréttisgrunni. Löngunin til að fá að vera þátttakandi var svo sterk að þau virtust láta ýmislegt yfir sig ganga. Þó voru dæmi um að þau létu kennara vita ef barn meiddi aðra eða fór ekki eftir reglum. Þau virtust þó síður láta vita ef þau voru hunsuð eða fengu ekki að vera þátttakendur í leik.

Athygli vakti hvernig Stefan brást við þegar tillögur hans í leik fengu lítinn sem engan hljómgrunn. Leið hans var að tala stöðugt um hvað hann ætlaði sér að gera og má velta því fyrir sér hvort hann hafi verið að kanna hvort tillögur hans yrðu samþykktar. Í myndbandsbroti einu fékk

„Peir leika saman og eru gláðir, það er bara svo gott“: Félagsleg tengsl og vinátta leikskólabarna af erlendum uppruna

Stefan sex sinnum nei við tillögum sem hann kom með, hann var hunsaður nokkrum sinnum og honum ekki svarað. Hins vegar var Stefan mjög vinsæll miðað við niðurstöðu tengslakönnunar. Jafnaðargeð hans virtist því vinna bæði með honum og á móti. Hann átti marga vini því hann var alltaf jákvæður, klár og þægilegur í samskiptum en hins vegar vantaði að hann stæði á sinni skoðun gagnvart vinum.

Öll börnin fjögur voru á þeirri skoðun að ekki væri fellegt að skilja út undan eða að stríða öðrum. Ekkert þeirra kannaðist við að hafa gert það. Hins vegar leiddi rannsóknin í ljós að þau tóku þátt í því að hafna eða útiloka önnur börn á einn eða annan hátt. Á myndbandsupptöku sást Stefan hæðast að Daniel og hann tók þátt í að halda ákveðnum börnum frá leiknum með hunsun eða beinum orðum.

Tungumál, heimamening og skólamening

Tungumálið er eitt af lykilatriðum í samskiptum barna og það kom skýrt fram á vettvangi að slök íslenskukunnátta barnanna fjögurra hafði áhrif á leikinn. Leikur þeirra var fremur yfirborðslegur og byggðist lítið á munnlegum samskiptum en þess í stað var meira um handahreyfingar og hasarleiki. Þau áttu erfitt með að rökræða og standa á sinni skoðun og bökkuðu frekar með hugmyndir sínar til þess að koma í veg fyrir átök. Undantekning á þessu var þó þegar Alexandra lék sér með Veru en þá gátu þær báðar notað móðurmál sitt í leiknum. Tælenska var ekki notuð sem tungumál hjá börnunum sem voru af tælensku bergi brotin, líkt og hjá pólsku börnunum. Málsamfélag tælensku barnanna var lítið, einungis tvö börn í leikskólanum höfðu tælensku að móðurmáli og enginn starfsmaður talaði tælensku. Til samanburðar töluðu fjögur börn pólsku í leikskólanum og einn kennari.

Þegar Stefan og Daniel voru spurðir hvaða tungumál þeir töluðu saman þegar þeir væru að leika sér sögðust þeir tala saman á íslensku. Í umræðu um tungumál var Daniel spurður hvort hann talaði pólsku í leikskólanum. Stefan var fljótari að svara spurningunni:

St: Já, alltaf.

D: Já, Martin, Alexandra og Vera.

R: Hvort finnst þér betra að tala pólsku eða íslensku í leikskólanum?

D: Gott að tala pólsku.

Þegar Daniel var spurður hvort honum fyndist gott að vera í leikskólanum var svarið neitandi. Ástæðan sem hann gaf var eftirfarandi:

D: Kennarinn tala svona íslensku.

R: Skilur þú allt sem kennarinn segir?

D: Bara pínulítið af.

R: Viltu skilja allt sem kennarinn segir?

D: Já.

Börnin fjögur vildu segja frá og ræða uppruna sinn. Þau buðu rannsakanda í heimsókn og með sér til heimalandsins. Þau nutu þess að spjalla um móðurmál sitt, fannst spennandi að rannsakandi kynni orð á móðurmáli þeirra og vildu kenna fleiri orð. Stefan nefndi samt að hann gæti ekki kennt alla tælenskuna þar sem hann kynni hana ekki alveg.

Í viðtölum við börnin kom í ljós að það skipti þau miklu máli að fá að bjóða vinum heim eftir skólann og geta kynnt þeim heimamenningu sína, leikið með dótið sitt með vinum sínum, sýnt herbergið sitt og heimili. Þau töluðu um hverjir hefðu komið heim til þeirra og hvaða vinir hefðu boðið þeim heim til sín. Að bjóða börnum heim var jafnvel notað sem skiptimynt eða hótun til að fá eitthvað frá öðrum: „Þú mátt ekki koma heim til mín nema ég fái bílinn sem þú ert með,“ sagði Daniel. Stefan sagðist oftast hitta vini sína eftir leikskólann.

Hins vegar kom fram að sum börnin höfðu ekki sömu tækifæri til þess að deila heimamenningu sinni með vinum úr leikskólanum. Í samtali við leikskólakennara kom fram að Daniel hefði lítil samskipti við leikskólafélagana utan leikskólans. Hann sagði frá því að mamma hans leyfði honum ekki að bjóða vinum heim og útskýrði:

D: Mamma mín ekki segja mér, ég má fara til vinur upp, ég má ekki fara til vinur mín upp.

R: Máttu ekki fara til vinar þíns sem býr uppi?

D: Nei, en ég má fara út að leika við vini og vinur.

Það var greinilegt að hann var ekki sáttur við þessa ákvörðun hennar en sagði hins vegar frá heimsóknum til tveggja pólskra barna með móður sinni. Stefan virtist meðvitaður um það að Daniel mætti ekki leika eftir skólann og sagði frá því í viðtali við rannsakanda að Daniel léki mikið einn og að móðir hans leyfði honum ekki að heimsækja sig.

Eins og áður hefur komið fram lenti Daniel stundum í átökum við önnur börn í leiknum. Vera má að þarna hafi áreksstur heimamenningar og skólamenningar átt hlut að máli. Daniel og Stefan sögðu frá:

St: Daniel er alltaf að meiða.

D: Nei. Allir ýta mig.

R: Hvað gerir þú þá? (Stefan var fyrri til og svaraði með því að tilgreina hvaða reglur giltu í leikskólanum).

St: Segja bara hættu en ef maður hættir ekki þá verður maður að segja kennara.

R: En hvað gerir þú Daniel?

D: Mín mamma segir að ef einhverjir krakkar ýta mér, þá ég gera hviss, hviss, hviss, hættu þessu, hviss, hviss, hviss (gerir hreyfingar með þessu eins og hann sé að slást).

Daniel notaði ráð mömmu sinnar í leikskólanum sem fólust í að hann ætti að slást á móti ef einhver ýtti í hann eða meiddi. Þessi leið var ekki viðurkennd í leikskólanum líkt og Stefan útskýrði. Þetta varð til þess að börnin litu svo á að hann væri alltaf að ráðast á þau og meiða.

Það fylgdu því áskoranir fyrir Daniel, Stefan, Alexöndru og Söru að vera tvítyngd í íslenskum leikskóla. Þrátt fyrir að vinatengsl væru til staðar og börnin væru virk í samskiptum og leik mátti greina viðkvæma stöðu þeirra af þessum ástæðum.

Umræða

Markmið rannsóknarinnar var að öðlast innsýn í félagsleg tengsl, vináttu, samskipti og leik leikskólabarna af erlendum uppruna. Með því var ætlunin að öðlast skilning á því hvað getur stutt við stöðu þeirra í barnahópi, aukið vellíðan og öryggi.

Ef skoðuð eru vinatengsl barnanna fjögurra standa þau misvel. Færa má rök fyrir því að staða Daniels hafi verið slökust en staða Stefans sterkust. Lykilbörnin komu þó ekki verst út úr tengslakönnun enda voru þrjú íslensk börn aldrei valin og þau bjuggu því ekki við gagnkvæm vináttutengsl. Æskilegt væri að skoða stöðu þessara barna á deildinni nánar. Í tengslakönnun valdi Alexandra báða vini sína af sama þjóðerni óháð kyni, sem samræmist því sem kom fram hjá Graham, Taylor og Ho (2009) um tilhneigingu barna til að velja vini af sama uppruna. Stefan og Sara voru einu börnin með tælenskan bakgrunn en völdu ekki hvort annað sem vin. Ýmislegt benti til væntumþykju á milli þeirra sem hægt væri að líkja við systkinavináttu. Stefan átti það til dæmis til að tala fyrir Söru og útskýra það sem hún ætlaði að segja. Það má því færa rök fyrir að börnin hafi getað sótt stuðning hvort til annars líkt og fram hefur komið í öðrum rannsóknum (McGill o.fl., 2012; Suárez-Orozco o.fl., 2009).

Vinátta var börnunum mikils virði og þau voru meðvituð um hverjir væru vinir þeirra og hverjir ekki. Þetta samræmist niðurstöðum um að frá fjögurra ára aldri sé þessi vitund fyrir hendi (Boivin, 2005). Vinatengslin virtust orðin nokkuð stöðug á milli barnanna en Bagwell og Schmidt (2011) benda á að eftir fjögurra ára aldur aukist stöðugleiki vinatengsla. Leikur og vinátta tengdust náið líkt og kemur fram í kenningum Bagwell og Schmidt (2011).

Samskipti reyndust mikilvæg en færni barna í að byggja upp tengsl við jafnaldra var mismunandi. Sum börnin voru klár að lesa í leikinn, fylgdust vel með honum og settu sig inn í aðstæður og samræmist það kenningu Corsaro (2011) um að nokkra útsjónarsemi þurfi til þess að komast inn í leik hjá öðrum börnum. Stefan, sem átti flesta vini, hafði góða færni í þessu, átti auðvelt með samskipti við börnin og lenti ekki í útistöðum. En hins vegar vantaði að hann stæði á sinni skoðun gagnvart vinum. Ef til vill má rekja það til þess að íslenska er ekki móðurmál hans og að hann hafi ekki nægilegt vald á málinu til að rökræða við vini sína. Daniel notaði líkamstjáningu, handahreyfingar og ærslagang í leik. Í rannsókn Hrannar Pálmadóttur og Jóhönnu Einarsdóttur (2012) kom í ljós að handahreyfingar gegndu veigamiklu hlutverki hjá yngstu börnunum í leikskóla. Þær bentu á að það gæti einnig átt við um eldri börn sem hefðu ekki þau tækni á íslenskri tungu sem vænta mætti miðað við aldur. Alexandra virtist jafnframt vera spennt fyrir ærslafullum leik sem byggðist ekki á munnlegum samskiptum. Á hinn bóginn var hún virkust í leik þegar hún lék við Veru, þær voru báðar jafngildir þátttakendur og töluðu sitt móðurmál í leiknum. Draga má þá ályktun að íslenskan hafi verið hamlandi fyrir hana og haft áhrif á möguleika hennar á félagatengslum í leikskólanum en samkvæmt vináttuvef vildi hún eiga marga vini.

Eitt barn í rannsókninni skar sig að nokkru leyti úr hópnum. Það var Sara en hún hafði nánast engin munnleg samskipti við krakkana nema þá við bestu vinkonu sína, Guðmundu. Þrátt fyrir takmarkaða íslenskukunnáttu Söru áttu þær auðvelt með samskipti, völdu sér rólega borðleiki og töluðu saman í hálfum hljóðum. Dunn (2004) benti á að stundum væru börn mikið ein og að kennarinn þyrfti að fylgjast vel með þeim börnum. Sum börn veldu sér þetta hlutskipti sjálf og þau börn væru sjálfum sér nóg og yndu sér án mikilla samskipta við félagana.

Fram kom að börnin upplifðu það sem hindrun að geta ekki tjáð sig eðlilega og óþvingað við önnur börn í leikskólanum. Tungumál var einnig hindrun í viðtölum, börnin skorti stundum þann orðaforða sem þyrfti til þess að segja frá og þau skildu ekki alltaf spurningar. Í þeim aðstæðum vildu þau oft hætta að tjá sig. Tengsl íslenskukunnáttu og félagatengsla mátti til dæmis finna í því að Stefan, sem var lengst kominn í íslensku, átti flesta vini. Hér verður einnig að hafa í huga hvað kemur á undan: Leiðir góð íslenskukunnátta af sér marga vini eða eykst færni í tungumáli í gegnum vinatengslin? Í rannsókn Nínu V. Magnúsdóttur (2010) kom fram að þó að íslenskufærni unglinga af erlendum uppruna styrktist leiddi það ekki endilega til frekari tengsla við íslenska vini.

Tækifæri til að hitta önnur börn af leikskólanum utan skóla virtust hjá sumum barnanna takmarkast við vinahóp foreldranna sem voru af sama þjóðerni. Ef til vill er það foreldrum af erlendum uppruna ekki eins tamt að bjóða börnum heim eftir skóla. Einnig getur verið munur á hvernig heimsóknir eru skipulagðar. Niðurstöður íslenskra rannsókna benda til þess að foreldrar erlendra

barna séu í litlum samskiptum við íslenska foreldra (Þóra Björk Ágústsdóttir, 2008), þekki þá lítið og vilji ekki að börn þeirra fari í heimsóknir til foreldra sem þau þekkja lítið. Einnig nefndu þeir að íslenskir foreldrar væru lokaðir og erfitt væri að komast inn í hópinn (Hanna Halldóra Leifsdóttir, 2014). Við veltum því fyrir okkur hvort æskilegt sé að leikskólinn hjálpi foreldrum af erlendum uppruna að mynda tengslanet við íslenska foreldra, láti foreldra vita að börn þeirra leiki mikið saman í leikskólanum, kynni foreldrana hverja fyrir öðrum og stuðli að jákvæðu viðhorfi til vinatengsla sem hafa myndast þvert á þjóðerni. Kennarar ættu að hafa það í huga að það getur verið mikill munur á heimamenningu og skólamenningu barna af erlendum uppruna. Eftir því sem munurinn er meiri reynist það börnunum erfiðara að skipta á milli þessara menningarheima (Brooker, 2002). Það er því mikilvægt að kennarar byggi brú á milli menningarheima og séu tilbúnir að leiðbeina bæði börnum og foreldrum. Ríkur skilningur á þýðingu ólíkrar menningar á heimili og í skóla er einn lykilþátta þess að börnum af erlendum uppruna farnist vel.

Dæmi um hunsun, höfnun og skort á virðingu fyrir sjónarmiðum barnanna fjögurra gætu bent til að börnum af erlendum uppruna sé hættara við útilokun, höfnun og jafnvel einelti. Á grundvelli gagna er þó erfitt að segja til með vissu hvort þetta hafi verið raunin. Merki sáust um valda- og virðingarröð sem birtist í því að það fengu ekki allar hugmyndir framgang í leik. Þar gat skipt máli hver kom með hugmynd og í þeim tilfellum hallaði alltaf á börnin sem voru af erlendum uppruna. Ef ekki er unnið með slíka goggunarröð sem hefur náð fótfestu má gera ráð fyrir að hún fylgi börnunum yfir í grunnskóla og að afleiðingar verði líklega alvarlegri þar. Því skiptir það miklu máli að strax sé unnið að forvörnum gegn einelti og að börnin fái skýr skilaboð um hvaða hegðun er samþykkt og hvaða hegðun ekki. Atriði líkt og ráðgjöf móður um samskiptahegðun sem ekki var viðurkennd í leikskólanum og kom Daniel í erfiða stöðu gagnvart öðrum börnum er svo mögulega aðeins eitt dæmi af fleirum þar sem foreldrar þekkja ekki reglur leikskólans. Mikilvægt er að bregðast við slíkum aðstæðum.

Áberandi var á vettvangi að börnin fengu ekki nægilegan stuðning í leikskólastarfinu, sérstaklega ekki í frjálsa leiknum. Það viðhorf að leikskólakennarinn megi ekki hafa of mikið inngríp í frjálsa leikinn virðist vera nokkuð útbreitt (sjá t.d. Hrönn Pálmadóttir, 2004) en líklegt er að það valdi því að þau börn sem þurfa stuðning í leiknum fái hann oft á tíðum ekki. Inngríp kennarans beindist að því að leysa deilur sem komu upp í stað þess að leiðbeina og styðja við leikinn. Mikilvægt er að virða aðferðir barna af erlendum uppruna og sýna þeim skilning. Ekki er ólíklegt að leikir þeirra byggi á meiri líkamstjáningu og hljóðum en leikir íslenskra barna sem hafa aldursamsvarandi málþroska. Eins teljum við mikilvægt að börnum af erlendum uppruna sé veittur stuðningur við að komast inn í leikinn með jafnöldrum en með því hjálpum við þeim að mynda félagsleg tengsl innan leikskólasamfélagsins. Bent hefur verið á að tengsl á milli tungumáls, félagsþroska og vitsmunþroska séu margþætt og því nauðsynlegt að líta á þessa þætti sem eina heild (Hrönn Pálmadóttir, 2004; Hrönn Pálmadóttir og Þórdís Þórðardóttir, 2007).

Lokaorð

Í ljósi niðurstaðna er full ástæða til að fylgjast vel með félagslegum tengslum barna af erlendum uppruna á leikskólastiginu. Grunnur að félagslegum samskiptum barna er lagður í leikskóla og félagsleg færni skiptir máli fyrir velferð þeirra síðar í lífinu. Það skiptir því verulegu máli að öll börn eigi hlutdeild í leik og starfi og að öll börn fái sömu tækifæri til að mynda félagsleg tengsl. Fylgja þarf börnum af erlendum uppruna vel eftir í leikskólanum, vera til staðar og styðja þau, ekki síður í frjálsum leik en í skipulögðu starfi. Miklu skiptir að starfsfólk leikskólans sé styðjandi og leiðbeinandi í því að hjálpa þessum börnum að komast inn í hópinn og eignast vini.

Áhersla hefur oft verið á íslenskukunnáttu barna af erlendum uppruna og vissulega er það ein af forsendum þess að geta tjáð sig við félag sína. Í rannsókninni kom glögg fram að slök íslenskukunnátta var hamlandi þáttur í lífi barnanna. Hins vegar má ekki einblína aðeins á íslenskukennslu, félagsleg færni barna skiptir miklu máli og ekki má gleyma því að tungumálafærni

byggist fyrst og fremst á samskiptum við aðra. Við þurfum að horfa á styrkleika hvers barns og vinna með þá en einblína ekki á það sem barnið á erfiðara með.

Leiðarljós skóla án aðgreiningar um að öll börn eigi hlutdeild í skólastarfinu og að réttur allra barna sé virtur er lykilatriði í þessu samhengi. Að barnið njóti virðingar og skoðanir þess og lífsgildi séu metin innan skólasamfélagsins getur haft bein áhrif á félagsleg tengsl þess og möguleika til að mynda vinatengsl við önnur börn. Leikskólinn þarf að aðlaga sig að þeim barnahópi sem er í skólanum hverju sinni og skapa þannig umhverfi að öll börn fái hlutdeild í skólastarfinu. Skóli án aðgreiningar er því lykilorðið í fjölmenningslegu skólastarfi.

„They play together and are happy, it is just so nice“: Social relationships and the reality of foreign-origin pre-school children

Icelandic studies focusing on foreign-origin compulsory school children and adolescents have shown that they face challenging peer relations. They perceive their classmates as less supportive than Icelandic adolescents do (Eyrún María Rúnarsdóttir & Rúnar Vilhjálmsson, 2015), they have fewer friends, are teased, feel excluded (Hrefna Guðmundsdóttir & Hanna Ragnarsdóttir, 2013), and are more exposed to bullying (Þóroddur Bjarnason, 2006). According to Statistics Iceland 12% of pre-school children are currently of foreign-origin (Hagstofa Íslands, 2018), but comparable studies investigating their social relations in the pre-school are not available. Available studies, however, suggest that lack of Icelandic language skills and conflicts between home-culture and school-culture limit the participation of foreign-origin pre-school children in the education practices taking place through free play, social interactions, and friendship relations (Brooker, 2002; Hanna Ragnarsdóttir, 2002).

Respecting and meeting the needs of all children irrespective of their origin is emphasized at all school levels in line with the inclusive education policy of the Icelandic school system. Furthermore, in the National Curriculum Guide for Pre-schools (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011) social interactions and free play are presented as vital parts of pre-school children's education. Also, to promote social skills and competences, developing understanding, respect and consideration for others.

In this paper, a study conducted in pre-school with 5–6-year-old children of foreign-origin is presented. Providing insight into how foreign-origin children establish and navigate friendships, peer relations, and social interactions is a valuable tool in developing multicultural teaching and proper support.

The aim of this qualitative research is to explore the social relations, play, and friendships of pre-school children of foreign-origin. The research questions are: How do children of foreign-origin experience social relations and friendships with their peers? How are these relationships demonstrated in everyday circumstances in the school? What encourages positive relations and social interactions of foreign-origin children with peers and what may deter such relations? The research took place in one department of a pre-school in a small town in the countryside. In total, 21 children participated in the study, the key participants being four 5–6-year-old foreign-origin children, two girls and two boys. Two had parents born in Thailand and two had parents born in Poland. Varied and child-friendly methods were used to collect data: group interviews, paired interviews, individual interviews, videos and field observations. The children took photographs in the pre-school and drew pictures of their friends. A sociogram was created according to friend nominations and the key participants created their friend web. Thematic data analysis revealed three main themes: friendship and social relations, interests, play and social interaction, and finally, language, home culture and school culture.

Results indicate that while the key participant children enjoyed reciprocal friendships or displayed interest in having many friends, their social relations with peers and friends were delicate. Social interactions with friends and peers were important to them but they had different levels of skills establishing relations and entering their peers' free play. In the group of four we found a likeable, friendly and sociable child, a withdrawn child that seemed to enjoy having just one good friend, a child that did not always read the situation and got into conflicts with other children and a child that preferred playing with other children, but they did not always welcome her. All four children preferred play that did not require much verbal communication and their lack of Icelandic language skills restricted them, for example when needing to make a point and stand their ground in conflicts with peers. Furthermore, there were signs of rejection towards these children. Hierarchy structures and pecking order in social interactions among the children did not favor the foreign-origin children. Some of the children did not have the opportunity to meet friends from school after school hours. It is our conclusion that the four children would have benefitted from better support from their pre-school teachers to ensure their active participation in school activities requiring social interactions. In this regard, it is important to understand which methods foreign-origin children deploy to access play and establish relations. Furthermore, we argue that the pre-school should provide support and guidance to parents to encourage relationship building. Implementing the principles of inclusive education requires special effort to ensure equal access of all children to the learning processes.

Key words: Foreign-origin children, inclusive education, friendship, pre-school, social relationships, multicultural teaching.

Um höfundana

Eyrún María Rúnarsdóttir (emr@hi.is) starfar sem aðjunkt við Menntavísindasvið Háskóla Íslands og og varði doktorsverkefni sitt frá sama sviði árið 2019. Rannsóknir hennar fjalla um unglunga af erlendum uppruna, líðan þeirra, vinatengsl og félagslegan stuðning frá vinum og foreldrum. Eyrún lauk BA-gráðu í uppeldis- og menntunarfræði árið 1996 og meistara-gráðu í sömu grein árið 2002 frá Háskóla Íslands.

Svava Rán Valgeirsdóttir (svavava@simnet.is) er leikskólakennari og útskrifaðist úr Fósturskóla Íslands 1992. Hún lauk diplómu í uppeldis- og menntunarfræðum með áherslu á sérkennslufræði árið 2002 og M.Ed-gráðu í sömu grein árið 2016 frá Háskóla Íslands. Svava Rán hefur starfað sem leikskólastjóri og leikskólakennari frá því hún útskrifaðist 1992. Greinin byggist á lokaverkefni Svövu Ránar í meistaranáminu og var Eyrún María Rúnarsdóttir leiðbeinandi hennar.

About the authors

Eyrún María Rúnarsdóttir (emr@hi.is) is an adjunct at the School of Education, University of Iceland and defended her doctoral dissertation from the same institution in 2019. Her PhD research is about foreign-origin adolescents' well-being in relation to their sociodemographic background and social support from friends and family. Eyrún completed a bachelor's degree in education studies in 1996 and a master's degree in the same subject in 2002 from the University of Iceland.

Svava Rán Valgeirsdóttir (svavava@simnet.is) is a pre-school teacher and graduated from the Iceland College of Preschool Teachers in 1992. She completed a diploma in

education studies specializing in inclusive special education in 2002 and an M.Ed-degree in the same subject in 2016 from the University of Iceland. Svava Rán has worked as a pre-school teacher and pre-school manager since graduation in 1992. The paper is based on her final thesis in the master's programme in which Eyrún was a supervisor.

Heimildir

- Bagwell, C. L. og Schmidt, M. E. (2011). *Friendships in childhood and adolescence*. New York: Guilford Press.
- Banks, J. A. (2010). Multicultural education: Characteristics and goals. Í J. A. Banks og C. A. Banks (ritstjórar), *Multicultural education: Issues and perspectives* (7. útgáfa, bls. 3–30). New York: Wiley.
- Berglind Rós Magnúsdóttir. (2016). Skóli án aðgreiningar: Átakapólar, ráðandi straumar og stefnur innan rannsóknarsviðsins. Í Dóra S. Bjarnason, Ólafur Páll Jónsson og Hermína Gunnþórsdóttir (ritstjórar), *Skóli margbreytileikans í kjölfar Salamanca* (bls. 67–94). Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Bogdan, R. C. og Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods* (5. útgáfa) Boston: Pearson.
- Boivin, M. (2005). The origin of peer relationship difficulties in early childhood and their impact on children's psychosocial adjustment and development. Í R. E. Tremblay, R. G. Barr og R. D. Peters (ritstjórar), *Encyclopedia on early childhood development*. Sótt af <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.565.5753&rep=rep1&type=pdf>
- Brooker, L. (2002). *Starting school: Young children learning cultures*. Buckingham: Open University Press.
- Corsaro, W. A. (2003). *We're friends, right? Inside kids' culture*. Washington: Joseph Henry Press.
- Corsaro, W. A. (2011). *The sociology of childhood* (3. útgáfa). Los Angeles: Sage/Pine Forge press.
- Dunn, J. (2004). *Children's friendships: The beginnings of intimacy*. Malden: Blackwell Publishing.
- Eyrún María Rúnarsdóttir og Rúnar Vilhjálmsson. (2015). Ethnic differences in youth well-being: The role of sociodemographic background and social support. *Scandinavian Journal of Public Health*, 43(6), 580–587. doi:10.1177/1403494815588644
- Fanny Jónsdóttir. (2007). *Barns kamratrelationer i förskolan: Samhörighet tillhörighet vänskap utanförskap*. Sótt af http://dspace.mah.se/bitstream/handle/2043/4984/Fanny_MUEP_10_maj.pdf?sequence=1
- Ferguson, D. L., Ralph, G., Meyer, G., Lester, J., Droege, C., Hafðís Guðjónsdóttir, . . . Williams, J. (2012). *Nám fyrir alla. Undirbúningur, kennsla og mat í skóla margbreytileikans* (Ásta Björk Björnsdóttir þýddi). Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Flick, U. (2006). *An introduction to qualitative research* (3. útgáfa). London: Sage.
- Graham, S., Munniksma, A. og Juvonen, J. (2014). Psychosocial benefits of cross-ethnic friendships in urban middle schools. *Child Development*, 85(2), 469–483. doi:10.1111/cdev.12159
- Graham, S., Taylor, A. Z. og Ho, A. Y. (2009). Race and ethnicity in peer relations research. Í K. H. Rubin, W. M. Bukowski og B. Laursen (ritstjórar), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (bls. 394–413). New York: Guilford Press.
- Hagstofa Íslands. (2018). *Börn í leikskólum með erlent móðurmál 1998-2017*. Sótt af http://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_skolamal_1_leikskolastig_0_1sNemendur/SKO01103.px/table/tableViewLayout1/?rxid=45571131-971e-4c19-b3d7-21967f9aa7e2
- Hanna Halldóra Leifsdóttir. (2014). „Þetta er bara partur af menningunni hér og maður verður bara að synda með“: *Upplifun erlendra foreldra af því að byrja með barn í íslenskum leikskóla* (óúttefin meistararitgerð). Háskóli Íslands, Reykjavík.
- Hanna Ragnarsdóttir. (2002). Markvisst leikskólustarf í fjölmenningslegu samfélagi. *Uppeldi og menntun*, 11(1), 51–80.
- Hanna Ragnarsdóttir. (2004). Vilji og væntingar: Rannsókn á áhrifaþáttum í skólagöngu erlendra barna á Íslandi. *Uppeldi og menntun*, 13(1), 91–110.

- Hanna Ragnarsdóttir. (2010). Fjölbreyttir kennarahópar og fjölbreyttir nemendahópar. *Ráðstefnurnetlu – Menntakvika 2010*. Sótt af <http://netla.hi.is/menntakvika2010/012.pdf>
- Hrefna Guðmundsdóttir og Hanna Ragnarsdóttir. (2013). Líðan, félagsleg tengsl og þátttaka nemenda í 5.–7. bekk grunnskóla í frístundastarfi: Samanburður á svörum barna eftir móðurmáli töluðu heima. *Tímarit um menntarannsóknir*, 10, 123–140.
- Hrönn Pálmadóttir. (2004). Boðskipti í leikskóla: Athugun á boðskiptum barna með samskiptaerfiðleika og íhlutun starfsmanna. *Uppeldi og menntun*, 13(2), 97–122.
- Hrönn Pálmadóttir og Jóhanna Einarsdóttir. (2012). Yngstu leikskólabörnin: Samfélag í leik. *Uppeldi og menntun*, 21(2), 43–69.
- Hrönn Pálmadóttir og Þórdís Þórðardóttir. (2007). „Það sem áður var bannað er nú leikur“. Breytingar á uppeldissýn í leikskóla. *Tímarit um menntarannsóknir*, 4, 119–135.
- Jóhanna Einarsdóttir. (2007). Research with children: Methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research*, 15(2), 197–211.
- Ladd, G. E., Birch, S. H. og Buhs, E. S. (1999). Children's social and scholastic lives in kindergarten: Related spheres of influence? *Child Development*, 70(6), 1373–1400.
- Lára Jóna Þorsteinsdóttir. (2008). *Mig langar að læra: Nám og líðan unglingsstúlkna af erlendum uppruna í íslenskum grunnskóla* (óútgefin meistaritgerð). Sótt af <http://hdl.handle.net/1946/1893>
- Manning-Morten, J. og Thorp, M. (2003). *Key times for play: The early years*. Philadelphia: Open University Press.
- McGill, R. K., Way, N. og Hughes, D. (2012). Intra- and interracial best friendships during middle school: Links to social and emotional well-being. *Journal of Research on Adolescence*, 22(4), 722–738. doi:10.1111/j.1532-7795.2012.00826.x
- Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2011). *Aðalnámskrá leikskóla*. Reykjavík: Höfundur.
- Nína V. Magnúsdóttir. (2010). „Allir vilja eignast íslenskar vinir“. *Hverjar eru helstu hindranir á vegi erlendra grunn- og framhaldsskólanemenda í íslensku skólakerfi?* (óútgefin meistaritgerð). Sótt af <http://hdl.handle.net/1946/4576>
- Pettigrew, T. F. og Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922–934.
- Sebanc, A. M. (2003). The friendship features of preschool children: Links with prosocial behavior and aggression. *Social Development*, 12(2), 249–269. doi:10.1111/1467-9507.00232
- Suárez-Orozco, C., Suárez-Orozco, M. M. og Todorova, I. (2009). *Learning a new land: Immigrant students in American society*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dóra Björk Ágústsdóttir. (2008). *Félagslegar aðstæður innflytjenda á Akureyri* (óútgefin BA-ritgerð). Sótt af <http://hdl.handle.net/1946/1604>
- Dóroddur Bjarnason. (2006). Aðstæður íslenskra skólanema af erlendum uppruna. Í Úlfar Hauksson (ritstjóri), *Rannsóknir í félagsvísindum VII: Félagsvísindadeild* (bls. 391–400). Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.

Eyrún María Rúnarsdóttir og Svava Rán Valgeirsdóttir (2019). „Þeir leika saman og eru glaðir, það er bara svo gott“: Félagsleg tengsl og vinátta leikskólabarna af erlendum uppruna Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun. Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Sótt af http://netla.hi.is/serrit/2019/menntun_barna_leik_grunn/03.pdf
DOI: <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2019.35>